

POSITION PAPER
‘GENDERSENSITIEF BELEID BIJ GEMEENTEN’

Juni 2015

Dit position paper is gemaakt als input voor de expertmeeting 'Gendersensitief beleid bij gemeenten' op 11 juni 2015, georganiseerd door de Nederlandse Vrouwen Raad i.s.m. Atria, Mezzo en Movisie in het kader van het NVR-project 'Zorg M/V'

Samenstelling en redactie

Wilco Kruijswijk, Movisie
Annelies Vethman, NVR
Eelco Wierda, Atria

Inhoudelijke bijdragen

Alice de Boer, wetenschappelijk medewerker Zorg, Emancipatie en Tijdsbesteding, Sociaal en Cultureel Planbureau
Marjolein Broese van Groenou, hoogleraar Informele zorg, Vrije Universiteit
Mariëlle Cloin, wetenschappelijk medewerker Zorg, Emancipatie en Tijdsbesteding, Sociaal en Cultureel Planbureau
Wilco Kruijswijk, Expertisecentrum Mantelzorg en afdeling Sociale Zorg, Movisie
Rick Kwekkeboom, lector Community Care, Hogeschool van Amsterdam
Yvette Wittenberg, promovenda Informele Zorg en Diversiteit, Hogeschool van Amsterdam

Nederlandse Vrouwen Raad | Laan van Meerdervoort 70 | 2517 AN Den Haag | 070-3469304
info@de-nvr.nl | www.nederlandsevrouwenraad.nl/zorgmv

Inhoud

1 Inleiding	4
1.1 Waarom een expertmeeting ‘Gendersensitief beleid bij gemeenten’?.....	4
1.2 Verdeling van betaalde arbeid en onbetaalde zorg tussen vrouwen en mannen	5
2 Position paper als gezamenlijk vertrekpunt.....	7
2.1 Onderzoekers over m/v-verschillen in de verdeling arbeid en zorg	7
2.2 Rondgang langs gemeenten over implicaties in de praktijk.....	9
2.3 Op weg naar een gelijke verdeling van arbeid en zorg m/v	10
3 Bijdragen onderzoekers.....	11
3.1 Tijd besteed aan betaalde arbeid en onbetaalde zorgtaken.....	11
3.2 Vrouwen, mannen, mantelzorg en betaald werk.....	14
3.3 Gender & Mantelzorg.....	17
3.4 Mannen en mantelzorg	19
3.5 Gendersensitief beleid bij gemeenten na transitie, combinatie mantelzorg en werk	20
4 Literatuur	21

1 Inleiding

1.1 Waarom een expertmeeting ‘Gendersensitief beleid bij gemeenten’?

Vanaf 1 januari 2015 zijn de effecten van de decentralisaties naar het gemeentelijk sociaal domein voor iedereen merkbaar geworden. De bezuinigingen waarmee de decentralisaties gepaard gaan, zetten de formele zorg voor hulpbehoevende volwassen burgers onder druk. Voor ondersteuning aan zorgafhankelijke ouderen, mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking of een psychische stoornis en voor kinderen in de knel zal meer dan voorheen een beroep worden gedaan op de sociale omgeving: familie, burens en vrienden. Daardoor neemt de vraag naar informele zorg toe: mantelzorg, vrijwilligerswerk en burenhulp.

In kabinetsnota's en rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) wordt regelmatig gesproken over een spanning tussen twee beleidsdoelen: burgers moeten meer zelf informeel gaan zorgen, en ze moeten meer en langer deelnemen aan de formele arbeidsmarkt.

Aan de ene kant lopen de kosten van de ouderenzorg – door de vergrijzing – zodanig op, dat de overheid een deel van deze ouderenzorg als het ware teruglegt in de lokale samenleving: decentralisatie maar ook minder aanbod van formele zorg. Aan de andere kant is het – onder andere ook vanwege de vergrijzing – de bedoeling dat we zoveel mogelijk deelnemen aan de betaalde arbeid, en zo lang mogelijk. Deze spanning roept veel vragen en onrust op; niet voor niets staan de participatiesamenleving en mantelzorg in relatie tot de emancipatie van vrouwen tegenwoordig regelmatig in de krant.

De Nederlandse Vrouwen Raad verwoordde vorig jaar deze bezorgdheid als volgt in een brief aan de bewindspersonen van de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS): *“Vrouwen voelen de druk om enerzijds meer uren betaald te werken en langer door te werken en om anderzijds tegemoet te komen aan het beroep dat op hen wordt gedaan om meer onbetaalde zorg te verlenen in de vorm van mantelzorg en vrijwilligerswerk. [...] Is er aan gedacht hoe kan worden voorkomen dat de emancipatie van vrouwen en hun moeizaam verworven economische zelfstandigheid worden teruggedraaid? Hiervoor is genderspecifiek beleid nodig”* (Nederlandse Vrouwen Raad, 2014).

Uit de reactie van minister Bussemaker van OCW d.d. 28 november 2014 op de brief van de NVR d.d. 26 augustus 2014 blijkt dat de zorgen van de NVR ook door haar en haar collega's van VWS en SZW breed gedeeld worden. In deze brief stelt de minister dat zij het van belang acht dat in het licht van de drie decentralisaties ook de gemeenten meer gendersensitief gaan opereren. Voorgesteld wordt een expertmeeting te organiseren.

Dat voornemen wordt bekrachtigd door staatssecretaris Van Rijn tijdens het Algemeen Overleg Mantelzorg op 16 december 2014. Op de vraag van de Tweede Kamer *“Wil de staatssecretaris de relatie tussen mantelzorg en arbeid ook monitoren? En wil hij daarbij vooral bekijken welk effect de groeiende druk van mantelzorg op deze grote en groeiende groep vrouwen heeft?”* zegt de staatssecretaris: *“Het korte antwoord is ja. Ik ben al met Sociale Zaken in gesprek om te bekijken hoe we dat onderzoek kunnen gaan vormgeven. In het spoor van die nieuwe Wet arbeid en zorg bekijk ik dus met mijn collega hoe we dat goed kunnen volgen en daar onderzoek op kunnen zetten. (...) Het is eigenlijk een wat breder onderzoek, waarin we, overigens samen met de Nederlandse Vrouwen Raad, bekijken wat de*

gendereffecten zijn van mantelzorg en vrijwilligerswerk. We kijken dus ook naar de effecten van de relatie arbeidsmarkt en mantelzorg.”

De expertmeeting ‘Gendersensitief beleid bij gemeenten’ heeft als doel in kaart te brengen op welke manier gemeenten hun sociaal beleid na de decentralisaties kunnen inrichten en uitvoeren zodanig dat de mantelzorgtaken meer gelijkelijk over vrouwen en mannen worden verdeeld. Er is ook oog voor de implicaties van de drie decentralisaties voor de combinatie van zorg en arbeidsparticipatie en de verschillen daarin tussen mannen en vrouwen. De expertmeeting is erop gericht waargenomen problemen concreet te benoemen en mogelijke oplossingsrichtingen in kaart te brengen. Dat gebeurt door bestaande kennis te bundelen en vervolgens vanuit deze kennis voorstellen te verzamelen om het beleid en de uitvoering daarvan te verbeteren. Die verbetering van beleid en uitvoering is een continue proces. Deze expertmeeting is dan ook geen afgebakend project, maar een aanjager om een langdurig en breed gedragen proces rond ‘gendersensitief’ beleid in gang te zetten. We richten ons op ‘dat wat werkt’.

1.2 Verdeling van betaalde arbeid en onbetaalde zorg tussen vrouwen en mannen

Uit de meest recente Emancipatiemonitor blijkt dat de totale urenbelasting van betaald werk en onbetaalde zorgarbeid bij vrouwen niet groter is dan bij mannen. Vrouwen van 20 jaar en ouder besteden *gemiddeld* 48 uur per week aan betaalde arbeid en onbetaalde arbeid, mannen 51 uur.

Vrouwen en mannen hebben het min of meer even druk, alleen besteden mannen het grootste deel van de week (32 uur) aan taken die een inkomen opleveren, terwijl vrouwen het grootste deel van de week (30 uur) besteden aan taken die géén inkomen opleveren. Deze ongelijke verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid was normaal in het kostwinnersmodel; nu staan economische zelfstandigheid van vrouwen en een meer gelijke verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid op de emancipatie-agenda.

In hoeverre de mantelzorg als onderdeel van de onbetaalde arbeid bijdraagt aan de ongelijke verdeling is nu de vraag. Het blijkt nog niet zo eenvoudig te zijn om een helder 'genderbeeld' van de mantelzorg uit de bestaande mantelzorgcijfers te destilleren. Vaak worden verschillende soorten mantelzorg in één cijfer worden gepresenteerd. Hetzelfde geldt voor de verschillende aanbieders van mantelzorg. Voor de economische zelfstandigheid van vrouwen maakt het nogal wat uit of de mantelzorg gecombineerd moet worden met betaald werk of met een pensioen. Daarom onderscheiden wij de volgende vier soorten mantelzorg met elk hun eigen relatie tussen de mantelzorgontvanger en – aanbieder:

- voor ouders door hun volwassen kinderen;
- voor partners door de eigen partner;
- voor gehandicapte kinderen door hun ouders;
- voor burens en vrienden door burens en vrienden.

Hoewel de focus in dit position paper ligt op mantelzorgers in de arbeidzame leeftijd, heeft de gemeente ook een verantwoordelijkheid voor jonge mantelzorgers en oudere mantelzorgers. Jonge mantelzorgers zijn de mantelzorgers ‘van de toekomst’. Hun ervaringen met mantelzorg (en ondersteuning) nemen zij mee gedurende de rest van hun leven. Onder mantelzorgers van 65 jaar en ouder is de verdeling tussen mannen en vrouwen gelijk. Juist bij partnerzorg in deze groep worden de kinderen ‘ontzien’. Ondersteuning van deze oudere mantelzorgers heeft indirect invloed op mantelzorgers in de arbeidzame

leeftijd. Ook aandacht voor mannen en mantelzorg is voor dit position paper van belang: wat belemmert mannen om deze zorg te verlenen? Wat helpt hen? Wat kunnen mannen en vrouwen van elkaar leren bij mantelzorg?

Werkende mantelzorgers bestaan voor 58% uit vrouwen en 42% uit mannen (Timmermans & De Boer, 2009). Werkende mantelzorgers bieden vooral relatief vaak hulp aan ouders: 80% van hen doet dit, vergeleken met 40% van het totaal aantal mantelzorgers (De Meester & Keuzenkamp, 2011). Niet-werkende mantelzorgers zorgen vaker voor een partner (relatief vaak als ze gepensioneerd zijn), of voor een gehandicapt kind.

Tot slot moeten we ons bij deze cijfers realiseren dat alles wat we weten betrekking heeft op de 'oude' situatie van voor de decentralisaties en de bezuinigingen op de formele zorg. Aan de andere kant van 'meer en langer werken' is het van belang om ons te realiseren dat de arbeidsparticipatie van vrouwen van 50-plus (de grootste categorie mantelzorgers) nog nooit zo hoog is geweest en elk jaar met één procentpunt toeneemt. Dit betekent dat ook vrouwelijke mantelzorgers hun 'participatie' in de informele zorg voortaan in de regel moeten combineren met formele arbeidsparticipatie.

2 Position paper als gezamenlijk vertrekpunt

Om de expertmeeting een heldere focus te geven is dit position paper opgesteld. Zo wordt kennis vooraf met elkaar gedeeld en ontstaat een gezamenlijk vertrekpunt voor alle deelnemers aan de expertmeeting. Het position paper bestaat uit drie delen:

- **Onderzoekers over m/v-verschillen in de verdeling arbeid en zorg** In de bijdragen van verschillende onderzoekers wordt stil gestaan bij de verdeling van (mantel)zorgtaken tussen mannen en vrouwen. Zijn er verschillen? Wordt informele zorg veelal uitgevoerd door vrouwen? Of valt dat wel mee? Welke rol spelen traditionele verhoudingen en gewoonten? Hoe is de taakverdeling tussen mannen en vrouwen? Wat zijn de oorzaken daarvan?
- **Rondgang langs gemeenten over implicaties in de praktijk** Aan verschillende gemeenten is de vraag voorgelegd: wat zijn in de praktijk de implicaties van het gedecentraliseerde beleid voor de verdeling van zorg en arbeid voor mannen en vrouwen?
- **Op weg naar een gelijke verdeling van arbeid en zorg m/v** Hoe kunnen we de taken zo goed mogelijk verdelen tussen mannen en vrouwen? Deze vraag staat centraal in het derde deel. Op basis van de bijdragen van onderzoekers, de rondgang langs gemeenten en input vanuit de NVR, Movisie, Atria en Mezzo is een start gemaakt met het antwoord. De expertmeeting richt zich op het uitbreiden en verfijnen van deze oplossingsrichtingen.

2.1 Onderzoekers over m/v-verschillen in de verdeling arbeid en zorg

Mariëlle Cloin, wetenschappelijk medewerker Zorg, Emancipatie en Tijdsbesteding (SCP), geeft in "Tijd besteed aan betaalde arbeid en onbetaalde zorgtaken" een eerste impressie van 'hoe druk' wij het *gemiddeld* hebben met de optelsom van betaalde arbeid en onbetaalde arbeid. 'Gemiddeld': het gaat om de gemiddelde tijdsbesteding van de vrouwen en mannen tussen de 20 en 65 jaar. Tussen 1975 en nu is er weinig veranderd aan het totaal aan betaalde en onbetaalde arbeid dat vrouwen en mannen verrichten: rond de 50 uur per week.

Vrouwen zijn 10 uur per week meer gaan besteden aan betaalde arbeid en 10 uur minder aan onbetaalde arbeid; hiermee komen ze nu uit op 18 betaalde uren en 30 onbetaalde uren. Mannen besteden tussen 1975 en nu gemiddeld constant 32 uur per week aan betaalde arbeid; mannen zijn vier uur per week meer aan onbetaalde arbeid gaan besteden tot in totaal 19 uur, waardoor zij het volgens het SCP nu drukker hebben dan vrouwen.

De bijdrage van **Alice de Boer** en **Edith Josten**, beiden wetenschappelijk medewerker Zorg, Emancipatie en Tijdsbesteding (SCP), gaat meer specifiek in op de tijd die *werkende* vrouwen en mannen besteden aan mantelzorg. Gemiddeld genomen gaat de mantelzorg niet ten koste van het aantal uren betaalde arbeid, maar ten koste van de vrije tijd. Bij een beperkte groep, degenen die intensieve of langdurende mantelzorg verlenen, komen gezondheidsklachten en langdurend ziekteverzuim voor.

Werkende mannen verlenen minder vaak mantelzorg dan werkende vrouwen. Het patroon dat vrouwen vaak in een deeltijd baan werken en mannen vaak in een fulltime baan maakt als het ware dat vrouwen eerder mantelzorg gaan verrichten.

Mantelzorg voor (schoon)ouders wordt twee keer zo vaak gegeven door vrouwen vergeleken met mannen. De meerderheid van deze mantelzorgers voor (schoon)ouders heeft een betaalde baan (mannen meestal voltijd en vrouwen meestal deeltijd). Ongeveer tien procent van deze mantelzorger voelt zich zwaar belast.

Het SCP concludeert – op basis van data uit 2008 en 2012 - dat de meeste vrouwen en mannen de dubbele belasting van de combinatie van betaald werk en mantelzorg kunnen dragen. Het is de vraag waar de grens ligt van wat de participatiesamenleving van de werkende vrouwen en mannen kan vragen.

Marjolein Broese van Groenou, hoogleraar Informele Zorg aan de Vrije Universiteit, vraagt in de derde bijdrage aandacht voor het feit dat nog vaak ‘appels en peren’ vergeleken worden in het empirische mantelzorgonderzoek. Als we geen onderscheid maken naar fundamenteel verschillende typen mantelzorg, krijgen we inconsistente berichten over de verschillen tussen vrouwen en mannen. Broese van Groenou onderscheidt de volgende twee typen mantelzorgers:

- Partner-mantelzorgers: vrouwen en mannen die mantelzorg verlenen aan hun zorgafhankelijke partner;
- Kind-mantelzorgers: vrouwen en mannen die als ‘kind’ (dochter en zoon) mantelzorg verlenen aan hun zorgafhankelijke ouders.

Sekseverschillen voor deze twee typen mantelzorgers dienen apart te worden gezien, omdat partner- en kindmantelzorgers verschillend zijn in leeftijd, context (‘co-residentie’ of niet: wonen onder één dak versus een eigen woning mogelijk in een andere stad of provincie), en de aard van de verleende mantelzorg (uren, taken en ervaren belasting). Partner-mantelzorgers zijn relatief vaak (oudere) mannen, kind-mantelzorgers relatief vaak vrouwen tussen de 45 en 65 jaar.

Wilco Kruijswijk, projectleider en onderzoeker Sociale Zorg bij Movisie, gaat in de vierde bijdrage nader in op de mannelijke ‘kind-mantelzorgers’. Een derde van de kind-mantelzorgers is een zoon, twee derde een dochter van de hulpbehoevende (schoon) ouder. Ook bij deze mantelzorgontvangers is tweederde een vrouw. Moeders blijken overwegend door dochters geholpen te willen worden. Dochters zijn ook meer proactief dan de zonen: zij verlenen ook ‘ongevraagd’ mantelzorg, zonen eerder als ze het gevraagd wordt door de ouder of door hun zus. Zonen hebben eerder een ondersteunende rol in het mantelzorgnetwerk rond hun ouders: vervoer, regelklussen, inspringen bij een crisis. Er zijn duidelijke sekselijnen in de kind-mantelzorg en een scheve verdeling in uren tussen vrouwen en mannen. De bijdrage van mannen aan het mantelzorgnetwerk zit hem vooral in het vergroten van de elasticiteit van het zorgnetwerk op momenten dat de zorgbelasting toeneemt. De kind-mantelzorgers beschouwen de verdeling tussen de zussen en broers als iets wat ‘vanzelf’ zo gegroeid is. Wilco Kruijswijk beveelt aan expliciet te maken wat als ‘organisch’ benoemd wordt, zodat iedereen meer zicht krijgt op de patronen die hieronder liggen. Meer bewustzijn over de traditionele oorsprong van deze vanzelfsprekende patronen kan helpen bij het meer gelijk verdelen van de mantelzorg tussen vrouwen en mannen.

Rick Kwekkeboom, lector Community Care bij de Hogeschool van Amsterdam, en **Yvette Wittenberg**, promovenda Informele zorg en diversiteit, stellen tot slot dat de grotere rol van vrouwen in de mantelzorg cultureel bepaald is. Vrouwen gaan eerder minder werken als er kinderen komen dan mannen. Vrouwen zijn als gevolg van eerder gemaakte keuzes vaker in de gelegenheid om mantelzorg te geven en ervaren zichzelf ook als zorgzamer dan mannen. Twee emancipatiegolven in de vorige eeuw hebben niet kunnen verhinderen dat de taakverdeling – de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid – nog altijd seksebepaald blijkt te zijn. Het is volgens Kwekkeboom en Wittenberg niet aan overheden om de persoonlijke keuzes van burgers te beïnvloeden; dit geldt volgens hen ook voor de lokale overheden.

2.2 Rondgang langs gemeenten over implicaties in de praktijk

In de voorbereiding voor de expertmeeting zijn korte verkennende gesprekken gevoerd met wethouders, directeurs Sociale Zaken, projectleiders Sociaal Wijkteam en diverse beleidsmedewerkers onder andere uit Amsterdam, Alphen aan den Rijn, Bunnik, IJsselstein en Zaanstad. Het doel was een eerste indruk te krijgen van hoe gemeenten omgaan met de mogelijk verschillende uitwerking die de transities in de zorg hebben op mannen en vrouwen.

Ook is gesproken met de Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk (NOV). Daar geeft men aan dat betaald werk in de zorg gedeeltelijk wordt vervangen door vrijwilligerswerk. Maar de verwachting dat vrijwilligers vanzelf het 'gat' zullen vullen dat de wegbezuinigde professionals in de zorg achterlaten, is wellicht niet reëel. Niet beleidsdoelstellingen, maar informele regels bepalen welke zorg en hulp mensen onderling aan elkaar verlenen in sociale verbanden.

Gemeenten herkennen de verschillen in effect op de verdeling van zorg en arbeid tussen mannen en vrouwen wel, maar vooral uit de media. Dat vrouwen meer mantelzorg verlenen is bekend. Dat mantelzorg een groot beroep doet op mensen en dat er risico's van overbelasting zijn, is zeker ook bekend. Gemeenten weten echter niet òf en hòe die verschillen zich voordoen in hun gemeente. In de systemen worden man-vrouw-verdelingen niet bijgehouden omdat gemeenten geen doelgroepenbeleid voeren. De aandacht gaat nu vooral uit naar het laten werken van de transitieprocessen. Er is wel overleg tussen verschillende beleidsdomeinen als zorg, welzijn, onderwijs en werkgelegenheid, maar niet elke gemeente maakt integraal beleid.

Verschillen tussen mannen en vrouwen in de zorg kunnen zich uiten in mantelzorg of informele zorg. Het keukentafelgesprek is voor veel gemeenten een belangrijke manier om in contact te komen met mantelzorgers. Gemeenten hebben niet alle mantelzorgers in beeld en mantelzorgers kloppen niet uit zichzelf bij gemeenten aan. Gemeenten zijn wel op zoek naar hen, om mogelijke overbelasting te herkennen en te voorkomen dat mantelzorgers zelfs uitvallen. Respijtzorg wordt vaak als oplossing ingezet. Sommige gemeenten nodigen altijd ook de mantelzorger uit voor het keukentafelgesprek. In deze keukentafelgesprekken vinden gemeenten het belangrijk om maatwerk te leveren, te zoeken naar de beste oplossing. Ze willen echter niet de oplossing bedenken voor mensen. Als het nodig is - bijvoorbeeld bij vraagverlegenheid - helpt men het netwerk te versterken door contact te leggen met burens, familie of vrijwilligersorganisaties. De vraag hoe de m/v-verdeling in het netwerk is, wordt niet besproken en soms bijna als impertinent gezien.

Gevraagd naar de implicaties van de decentralisaties voor de combinatie van zorg en arbeidsparticipatie en de verschillen daarin tussen mannen en vrouwen, geven gemeenten aan dat zij daar weinig zicht op hebben. Bekend is wel dat er als gevolg van de transities in de zorg ontslagen vallen bij de thuiszorgorganisaties. Maar concrete cijfers over werkgelegenheidseffecten van de transities zijn nog niet bekend. Gemeenten noemen de combinatie met dalende budgetten wel een valkuil.

Voor gemeenten blijkt 'gendersensitief (mantel)zorgbeleid' een non-issue te zijn. Gemeenten beroepen zich op 'gelijke behandeling' van vrouwen en mannen: wij maken geen onderscheid naar sekse. Gemeenten geven over het meer gelijk verdelen van mantelzorg tussen vrouwen en mannen aan: 'dat is onze taak niet', 'dan gaan we op de verkeerde stoel zitten', of 'gemeenten kunnen niet de tijdgeest veranderen'. Gemeenten stellen de principiële of politieke vraag of het hun taak is m/v-verschillen te signaleren en eventueel te beïnvloeden, en antwoorden meestal ontkennend. Hoe dan ook zijn er bij de ontslagen in de thuiszorgorganisaties wel duidelijk m/v-verschillen. Gemeenten kunnen hun reïntegratie- en

scholingsbudgetten hopelijk wel 'gendersensitief' inzetten. Deze werkloze vrouwen zullen relatief vaak niet de hoofd-kostwinner zijn en niet op zoek naar een fulltime baan, maar wel economisch zelfstandig willen blijven.

2.3 Op weg naar een gelijke verdeling van arbeid en zorg m/v

De expertmeeting 'Gendersensitief beleid bij gemeenten' heeft als doel in kaart te brengen op welke manier gemeenten hun sociaal beleid en de uitvoering na de decentralisaties zodanig zouden kunnen inrichten dat mantelzorgtaken gelijker verdeeld worden over vrouwen en mannen. Het uitgangspunt is het waarborgen van de economische zelfstandigheid van vrouwen, ook als er een groter beroep op hen wordt gedaan om mantelzorg voor een naaste te verrichten.

In dit position paper is op verschillende manieren informatie verzameld. In de expertmeeting op 11 juni wordt deze informatie aangevuld en verdiept en halen we oplossingsrichtingen op. Hieronder een eerste voorschot op deze oplossingsrichtingen, rijp en groen:

- Uitwerken wat gelijke verdeling impliceert: minder zorgen door vrouwen, minder gaan werken door mannen? Of meer werken door vrouwen, meer zorgen door mannen?
- Concreet communiceren welke verandering in sociale regels verwacht wordt van burgers.
- Goed inzicht verwerven in bestaande sociale systemen in gemeente, niet nieuwe bouwen.
- Kennis van en inzicht bij de consulenten in de verschillende manieren waarop mannen en vrouwen omgaan met mantelzorg en hun ervaren belasting.
- Meer mix van mannen en vrouwen in gemeentelijke ondersteunende teams.
- Besef van eigen normen en waarden bij degene die het keukentafelgesprek voert.
- In de communicatie letten op de m/v-rolverdeling: laat ook een man zien die zorgt.
- Mantelzorg benaderen als een onderwerp dat zich niet afspeelt tussen één mantelzorger en één zorgontvanger, maar iets dat zich afspeelt in een familie of in het bredere sociale netwerk, Daarbij stimuleren om te expliciteren hoe de 'organisch' gegroeide zorgverdeling tot stand is gekomen.
- Gemeenten positioneren als 'mantelzorgvriendelijke' werkgever: misschien een goede ingang om het perspectief van de werkende 'kind-mantelzorger' (met in het ongunstigste geval een zorgafhankelijke ouder ver weg) op het netvlies van gemeenten te krijgen.
- Bewustwording van de rol van mannen in de zorg op de lokale agenda zetten. Goede voorbeelden uit de mantelzorg tonen en vanuit de verschillen tussen mannen en vrouwen de verbinding zoeken.
- Met bijscholing het gat dichten tussen de ontslagen bij lager geschoolden in de zorg (tot MBO) en de behoefte aan hoger geschoolden in de zorg (HBO). Dat houdt mensen uit een uitkering en helpt hen aan een nieuwe baan in hun bestaande beroep.
- Focus bij gemeenten op voorwaarden scheppen en beleid maken.

3 Bijdragen onderzoekers

3.1 Tijd besteed aan betaalde arbeid en onbetaalde zorgtaken

Mariëlle Cloïn - Sociaal en Cultureel Planbureau

Mannen hebben het iets drukker dan vrouwen

Weinig is zo eerlijk verdeeld als tijd. Iedereen heeft er precies 24 uur per dag en 168 uur per week van. De manier waarop vrouwen en mannen met hun tijd omgaan is echter allerminst gelijk. Daarbij gaat het niet zozeer om het totaal van de tijd die besteed wordt aan betaald werk en onbetaalde (veelal zorggerelateerde) taken: in 2011 besteedden vrouwen tussen de 20 en 64 jaar opgeteld bijna 48 uur per week aan betaald werk, huishouden, zorg voor kinderen en overige doorgaans onbetaalde taken als informele hulp (aan mensen buiten het eigen huishouden), doe-het-zelfklussen en vrijwilligerswerk. Bij mannen was dat iets meer, namelijk 51 uur per week in 2011. Mannen waren dus in 2011 opgeteld wat drukker bezet met hun taken dan vrouwen, maar dit beeld wisselt over de jaren. Onder vrouwen nam de verplichte tijd tussen 2006 en 2011 af (van ruim 50 naar bijna 48 uur), voor mannen bleef deze ongewijzigd. In 2006 bestond er vrijwel geen sekseverschil. Wat wel consequent verschilt, is dat waaraan vrouwen en mannen hun tijd besteden. Vrouwen verrichten meer onbetaalde taken en mannen meer betaald werk. Dat patroon komt wereldwijd voor (Giménez-Nadal en Sevilla-Sanz 2012). Hoewel het streven van de overheid is dat vrouwen meer betaald werk gaan verrichten (TK 2012/2013a), zit er de laatste jaren vanuit het perspectief van de tijdsbesteding vrijwel geen beweging richting een gelijkere verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid tussen vrouwen en mannen.

Verdeling van betaald en onbetaald werk tussen vrouwen en mannen blijft onveranderd

Een belangrijke ontwikkeling in de tijdsbesteding (m/v) gedurende de laatste jaren is dat de betaalde arbeidstijd onder vrouwen en mannen niet is toegenomen. Het is aannemelijk dat de economische crisis hierbij een rol speelt want in de jaren voor de crisis nam de betaalde arbeidstijd in het bijzonder onder vrouwen wel toe. De onbetaalde tijd is voor beide seksen wel afgenomen. Dat komt doordat de tijd voor huishoudelijke taken is gedaald. In de periode 2006-2011 is vooral bezuinigd op routinematige taken zoals koken, schoonmaken en de was doen (Cloïn 2013). Die ontwikkeling deed zich bij zowel vrouwen als mannen naar rato van hun inbreng voor, waardoor ook langs die weg niet meer gelijkheid in de tijdsbesteding tot stand kwam. De tijd voor de zorg voor kinderen is niet noemenswaardig veranderd tussen 2006 en 2011. Dit geldt voor alle 20-64-jarigen, maar ook onder ouders met minderjarige kinderen is de tijd die naar de zorg voor hun kinderen gaat gelijk gebleven tussen 2006 en 2011 (Cloïn 2013: 63). Ook de tijdsinvestering in (de combinatie van) informele hulp aan andere huishoudens, vrijwilligerswerk en doe-het-zelfklussen is niet gewijzigd tussen 2006 en 2011. Dat mannen hier in totaal wat meer tijd aan kwijt zijn komt doordat zij met name in het klussen meer tijd steken dan vrouwen. Aan informele hulp en vrijwilligerswerk besteden mannen en vrouwen vrijwel evenveel tijd (zie ook Van Houwelingen en De Hart 2013). Dat komt mogelijk ook door de in het onderzoek gehanteerde definitie van informele hulp, waar naast 'verzorgende' hulp aan volwassenen in andere huishoudens bijvoorbeeld ook het helpen met klussen bij burens en vrienden onder vallen, net als het oppassen op kleinkinderen.

Tabel 5.1 Tijd besteed aan betaalde^a en onbetaalde arbeid (huishouden, zorg voor kinderen en mantelzorg/vrijwilligerswerk/doe-het-zelfwerkzaamheden),^a personen 20-64 jaar, 1975-2005 en 2006-2011^b (in uren per week)

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2011
<i>vrouwen</i>									
betaalde arbeid	6,8	7,9	9,0	10,9	12,6	15,6	17,8	17,5	17,9
onbetaalde arbeid ww.	42,6	42,9	42,2	37,3	35,0	33,5	32,9	32,8	29,7
huishouden	29,7	28,8	27,4	24,7	23,1	21,9	21,3	23,1	20,5
zorg voor kinderen	5,5	5,6	5,4	5,5	5,5	5,7	6,7	5,1	4,6
informele hulp/vrijwilligerswerk/doe-het-zelf	7,4	8,5	9,4	7,1	6,4	5,9	4,9	4,6	4,7
totaal	49,9	50,8	51,2	48,2	47,6	49,1	50,7	50,2	47,6
<i>mannen</i>									
betaalde arbeid	32,3	29,4	29,0	30,8	32,9	34,8	34,2	30,4	32,4
onbetaalde arbeid ww.	15,0	16,8	18,5	16,8	18,4	17,4	17,5	20,6	18,7
huishouden	6,8	7,6	9,1	8,6	9,7	10,1	9,7	11,7	10,1
zorg voor kinderen	1,7	2,0	1,8	1,7	1,9	2,2	2,8	2,6	2,3
informele hulp/vrijwilligerswerk/doe-het-zelf	6,5	7,2	7,6	6,5	6,8	5,1	5,0	6,3	6,2
totaal	47,3	46,2	47,5	47,6	51,3	52,2	51,7	51,0	51,1

a Inclusief reistijd.

b. Tussen 2005 en 2006 was sprake van een verandering in de methode van dataverzameling. Zo zijn de gegevens tot en met 2005 steeds tijdens een week in oktober verzameld en vanaf 2006 gedurende het hele jaar. Verschillen in de tijdsbesteding zijn mogelijk geen echte verschillen in gedrag maar het gevolg van de andere methode van dataverzameling. Voorzichtigheid is geboden bij het vergelijken van de gegevens voor en na 2005. Zie voor meer informatie Cloin 2013 en Kamphuis et al. 2009.

Vet = verschil tussen 2006 en 2011 is significant ($p < 0,05$)

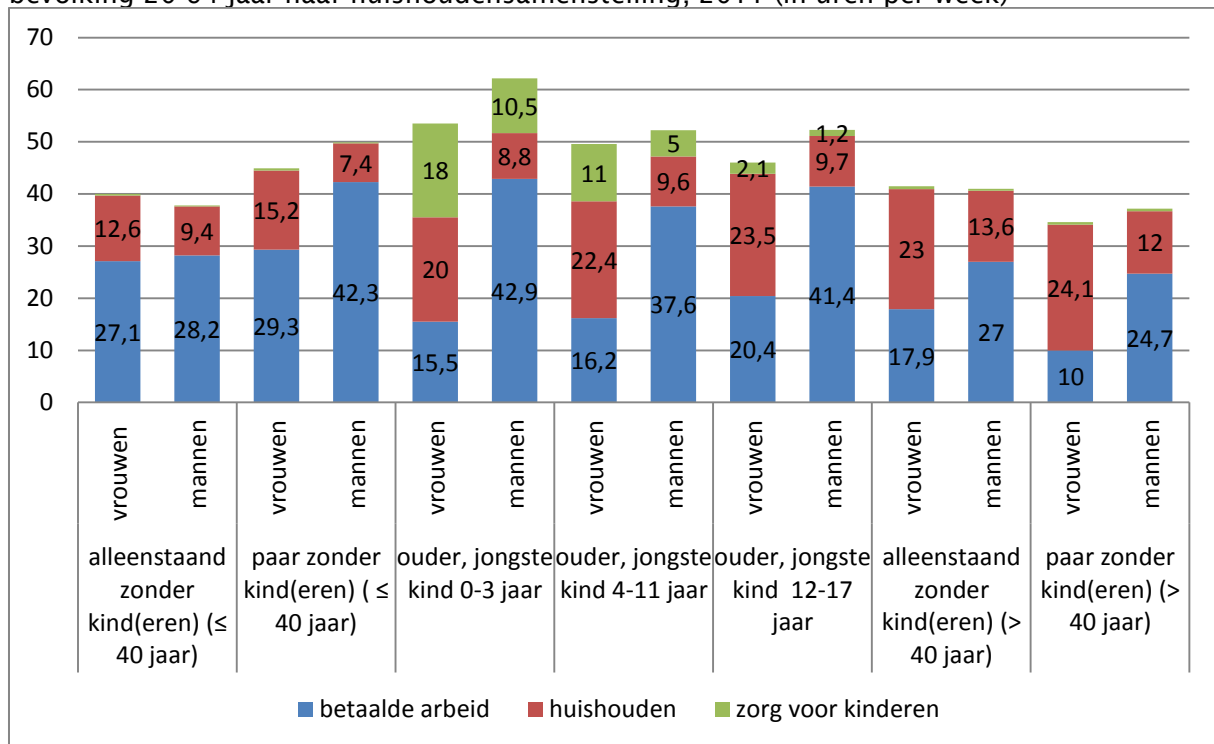
Bron: SCP (TBO'75-'05 en '06); SCP/CBS (TBO'11)

Gelijkheid in de tijdsbesteding van vrouwen en mannen is geen beleidsdoel op zich. Wel is het emancipatiebeleid er al lange tijd op gericht om de economische zelfstandigheid en de arbeidsparticipatie van vrouwen te verhogen. In de praktijk zijn de taken nog veelal volgens traditionele rolpatronen verdeeld en tijdsbestedingscijfers geven aan dat zich in vijftien jaar tijd (vanaf 1995) nauwelijks veranderingen voordeden in de aandelen van vrouwen en mannen in de totale betaalde en onbetaalde arbeidstaken. Zo is het aandeel van mannen in de totale tijd besteed aan zorg voor kinderen gelijk gebleven, evenals dat van vrouwen (zie Cloin 2013: 69-70). Hier is volgens de overheid de nodige 'winst te behalen' door bijvoorbeeld in te zetten op een betere combineerbaarheid van arbeid en zorg en door een cultuurverandering ten aanzien van de rol van vaders bij de zorg voor jonge kinderen (TK 2012/2013b: 1).

Ouders van jonge kinderen zijn het drukst, vaders nog meer dan moeders

Sommige groepen in de samenleving zien zich beduidend met meer 'verplichte' taken geconfronteerd dan andere. In het bijzonder ouders met jonge kinderen (tot 4 jaar) zijn veel tijd kwijt aan (de combinatie van) betaald werk, huishouden en zorg voor kinderen. Voor mannen telden dergelijke taken op tot ruim 62 uur per week en voor vrouwen tot 54 uur in 2011 (zie ook Cloin 2013). Mannen besteden in de gezinsfase met zeer jonge kinderen de meeste tijd aan betaald werk: gemiddeld bijna 43 uur per week in 2011. De zorgtijd (huishouden en kinderen) is echter ook voor hen fors en bedraagt bijna twintig uur per week. Mannen met kinderen tot 4 jaar zijn daarmee het drukst bezet van de onderscheiden groepen, drukker ook dan vrouwen in dezelfde levensfase.

Figuur 5.1 Tijd besteed aan betaalde arbeid, huishoudelijke taken en de zorg voor kinderen, bevolking 20-64 jaar naar huishoudensamenstelling, 2011 (in uren per week)

Bron: Cloin (2013: 66); SCP/CBS (TBO'11)

In tegenstelling tot enkele andere groepen in de samenleving (zoals alleenstaanden en (oudere) paren zonder jonge kinderen) zijn ouders met jonge kinderen de afgelopen jaren drukker geworden met de combinatie van betaalde en onbetaalde taken. Onder hen liep weliswaar ook de tijd voor huishoudelijke taken terug maar zij gingen tegelijk ook meer tijd aan betaald werk besteden waardoor men per saldo iets drukker is geworden.

Een andere bevinding vanuit het perspectief van de tijdsbesteding is dat vrouwen minder tijd betaald werken in vergelijking met mannen, in al de onderscheiden fasen van de levensloop. Dat bleek ook al in hoofdstuk 4. Dit hangt dus niet alleen samen met het krijgen of hebben van kinderen, al nemen de verschillen doorgaans wel toe als er kinderen komen (Milkie et al. 2009; Pouwels 2011). Ook het moment van samenwonen blijkt in dat opzicht belangrijk, aangezien vrouwen dan plots fors minder uren betaald werken dan samenwonende mannen. Aan het huishouden besteden zij meer tijd, wat bevestigt dat het hebben van een partner bijdraagt aan een traditionelere verdeling van huishoudelijke zorgtaken (Treas en Drobic 2010). Alleenstaande jonge vrouwen besteden eveneens al meer tijd aan het huishouden dan mannen in dezelfde situatie.

Ontleend aan Emancipatiemonitor 2014

http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Emancipatiemonitor_2014

3.2 Vrouwen, mannen, mantelzorg en betaald werk

Alice de Boer, Edith Josten - Sociaal en Cultureel Planbureau

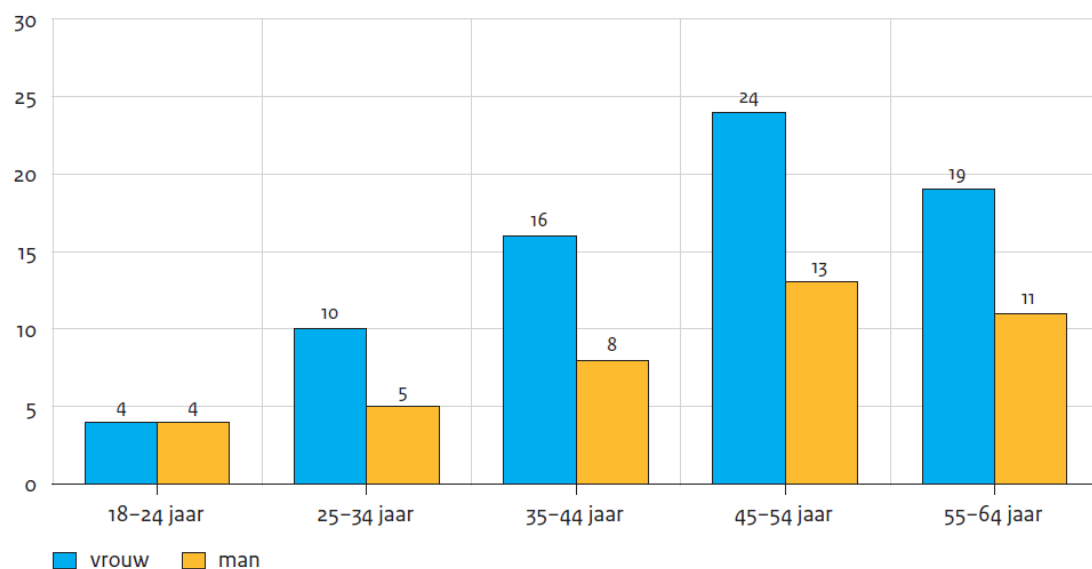
Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders

Een van de uitgangspunten binnen het overheidsbeleid is dat mensen steeds vaker een beroep op hun eigen netwerk moeten doen als zij behoefte hebben aan zorg en ondersteuning. In het publieke debat maakt men zich er ongerust over dat dit voornamelijk op de schouders van vrouwen terecht zal komen en ten koste zou kunnen gaan van hun deelname aan betaald werk. Voor ouderen betekent de nadruk op het eigen netwerk dat ze meer hulp van hun kinderen zullen moeten invoeren. Het onderzoeksrapport "Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders" schetst een beeld van de hulp die volwassen dochters en zonen aan hun (schoon)ouders geven.

Vrouwen nemen deze taak beduidend vaker op zich dan mannen: van alle mantelzorgers van (schoon)ouders is bijna twee derde vrouw. Het aandeel hulpverleners is het grootst bij de 45-54-jarigen (zie figuur 3.2.1), wat samenhangt met het feit dat vooral die groep relatief vaak een hulpbehoevende (schoon)ouder heeft. Maar ook bij de 35-45-jarigen en de 55-64-jarigen geven aanzienlijke groepen hulp aan (schoon)ouders. In het algemeen zijn er weinig verschillen in de soorten hulp die mannen en vrouwen bieden. Zo verlenen ze beiden emotionele steun en begeleiding bij bezoeken buitenshuis. Wel helpen mannen vaker met administratieve activiteiten terwijl vrouwen vaker de persoonlijke verzorging en hulp bij het huishouden bieden.

Figuur 2.2

Aandeel mensen in de bevolking dat hulp geeft aan (schoon)ouders, naar leeftijd en geslacht, 18-64-jarigen, 2008 (in procenten; n = 19.212)

Bron: CBS (I1'08) SCP-bewerking

Ongeveer een kwart van alle 18-64-jarigen vindt dat kinderen de plicht hebben om voor hun bejaarde ouders te zorgen. Dit geldt voor zowel mannen als vrouwen. Mannen vinden wel iets vaker dan vrouwen dat de zorg voor hulpbehoevende ouders vooral (of iets meer) een taak voor de overheid is. Mannen en vrouwen verschillen dus niet veel van elkaar in hun opvattingen over de zorg voor bejaarde ouders. De bereidheid om ook daadwerkelijk hulp te bieden aan ouders is groot en verschilt wel tussen mannen en vrouwen; vrouwen zijn vaker

bereid dit te doen. De voornaamste reden om zorg te verlenen komt bij mannen en vrouwen wel overeen, namelijk dat zij dit vanzelfsprekend vinden. In dit verband spreken dochters echter vaker over liefde en genegenheid en zonen over verplichting. Daarnaast voelen dochters zich vaker verantwoordelijk om te helpen waarbij zij aangeven dat de (schoon)ouder het liefst door hen geholpen wilde worden.

De meerderheid van de 18-64-jarigen die hulp aan (schoon)ouders bieden (72% van de vrouwelijke mantelzorgers, 85% van de mannelijke mantelzorgers), heeft daarnaast een betaalde baan. Mannen combineren de zorg voor een (schoon)ouder veel vaker met een grote (fulltime) baan dan vrouwen. Dat komt vooral doordat mannen veel vaker fulltime werken dan vrouwen. Mannen vinden de combinatie van hulp met een omvangrijke baan (meer dan 28 uur) vaker te zwaar dan vrouwen in dezelfde situatie. Dit kan komen doordat zij andersoortig werk hebben of omdat in hun werkomgeving het geven van mantelzorg minder geaccepteerd is.

10 procent van de mantelzorgers die hulp verleent aan (schoon)ouders voelt zich zeer zwaar belast of overbelast. Bij intensieve en langdurige hulp is dat ongeveer een op de zes. Dit geldt voor zowel mannen als vrouwen. Wel zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen in de specifieke problemen die ze ervaren. Zo hebben vrouwen vaker moeite met loslaten van de hulp en benoemen mannen conflicten thuis en op het werk. De positieve gevolgen van het verlenen van mantelzorg, zoals het versterken van onderlinge banden en dat het een goed gevoel geeft, worden vaker door vrouwen benoemd. Maar bij langdurige en intensieve zorgsituaties zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen op dit gebied kleiner.

Geconcludeerd wordt dat de overheid zich bewust dient te zijn van het feit dat het toenemende beroep op de (vrije) tijd van burgers vrouwen mogelijk onevenredig treft. Als de overheid zorg en werkverplichtingen beide van groot belang acht, dan dient sterk te worden ingezet op de combineerbaarheid van werk en zorg. Waarbij de verantwoordelijkheid ook bij werkgevers ligt, bijvoorbeeld door het creëren van mantelzorgvriendelijke organisaties, en bij werknemers.

Ontleend aan: Vrouwen, mannen, hulp aan (schoon)ouders
http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2015/Vrouwen_mannen_en_de_hulp_aan_schoon_ouders

Concurrentie tussen mantelzorg en betaald werk

De overheid wil dat burgers niet alleen meer mantelzorg verlenen; ook de arbeidsdeelname moet van haar omhoog. Ouderen moeten langer doorwerken en vrouwen worden opgeroepen hun arbeidsduur te verlengen. Mantelzorg en betaald werk zullen daardoor in de toekomst vermoedelijk vaker samen voorkomen. Hoewel de overheid maatregelen treft om deze combinatie te vergemakkelijken, blijft de vraag in hoeverre de doelen 'meer mantelzorg' en 'meer werken' met elkaar verenigbaar zijn. Het onderzoeksrapport "Concurrentie tussen mantelzorg en betaald werk" geeft inzicht in dit vraagstuk. Dit rapport richt zich op mantelzorg aan alle naasten, dus zowel ouders, als een partner, kinderen, vrienden, burens etc.

Uit het onderzoek blijkt dat steeds meer werkenden mantelzorg verlenen. Sinds 2004 is er een stijging te zien in het aantal werkenden met mantelzorgtaken. Dit was in de jaren ervoor niet het geval. Vooral het aantal werkenden dat hooguit twee uren per week helpt, steeg. De groei van het aantal werkenden met mantelzorgtaken was het grootst onder vrouwen van 45 jaar en ouder en mensen met een deeltijdbaan.

Dat meer werkenden mantelzorg zijn gaan verlenen, pleit voor een participatievisie waarbinnen werk en mantelzorg verenigbaar met elkaar zijn. In het onderzoek zijn echter ook situaties geconstateerd waarin betaald werk en mantelzorg elkaar in de weg zitten. Zo weerhoudt een lange werkweek mensen soms van het oppakken van zorgtaken, wat de belasting van anderen juist kan vergroten. Wanneer mantelzorg eenmaal verleend wordt, weten de meeste werkenden hun zorgtaken op zo'n manier in te delen dat ze qua arbeidstijdreductie niet afwijken van de gemiddelde werknemer. Werkende mantelzorgers offeren dan ook eerder hun vrije tijd op dan dat zij hun werkuren aanpassen. Alleen werkenden die met intensieve zorg waren gestart (van meer dan vier uur per week) én al een grote arbeidsduur hadden, reduceerden hun arbeidsdeelname wel in verhoogde mate. Hierin zijn geen verschillen tussen mannen en vrouwen, zij brachten de arbeidsduur in gelijke mate terug.

Een groot deel van de werkenden kan werk en zorgtaken goed combineren en blijft gevrijwaard van negatieve effecten, zoals structurele vermindering van de arbeidsduur of een gezondheidsverslechtering. Een beperktere groep, vooral te vinden onder degenen die intensieve of langdurende hulp geven, werd wel geconfronteerd met een gezondheidsachteruitgang en/of langdurend verzuim (zie tabel 3.2.1). Bij hen zitten hulp aan naasten en betaald werk elkaar dus duidelijk in de weg. Opvallend is dat mannen bij het starten met mantelzorg meer gezondheidsklachten kregen en vrouwen niet, tenzij het om intensieve hulp ging. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de zorgsituaties van mannen en vrouwen van elkaar verschillen; mannelijke werkenden zorgen vaker voor hun partner, vrouwen voor hun (schoon)ouders. Dat eerste brengt mogelijk meer belasting met zich mee. Het feit dat mannen mantelzorg moeten combineren met een grotere werkweek dan vrouwen, leek niet de oorzaak van hun grotere gezondheidsklachten te zijn.

Tabel 3.2.1 Percentage werknemers dat twee weken aaneen of langer van het werk verzuimt wegens ziekte, naar wel/niet gestart met langdurende mantelzorg

	vooraf	daarna
gestart met langdurende mantelzorg	11	24
geeft geen mantelzorg	11	12

Bron: SCP (AAP'04-'12)

Dit onderzoek roept de vraag op waar de grens ligt van wat er gevraagd wordt van de "participerende burger". Het laat zien dat er nu al een groep werkende mantelzorgers is die door de druk van de combinatie van taken uitvalt of minder gaat werken.

Ontleend aan: Concurrentie tussen mantelzorg en betaald werk
http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2015/Concurrentie_tussen_mantelzorg_en_betaald_werk

3.3 Gender & Mantelzorg

Marjolein Broese van Groenou - Vrije Universiteit

Kernconclusies

- Sekseverschillen in mantelzorg moeten voor partner-mantelzorgers en kind-mantelzorgers apart worden gezien vanwege het verschil in context (co-residentie, hulp van anderen), zorgverlening (uren, taken) en ervaren zorgbelasting. Als mannen zorgen, zorgen ze relatief vaak voor hun partner. Vrouwen zorgen voor een bredere range aan relatietypen, zowel partners, ouders, familieleden en niet-familieleden.
- Partner-mantelzorgers zijn relatief vaak mannen. Zowel mannen als vrouwen verlenen veel uren hulp bij verschillende taken. Sekseverschillen tussen partners liggen vooral in de ervaren belasting (vrouwen rapporteren meer belasting dan mannen) en minder in de uren en taken zorgverlening. Wel delen mannelijke partners vaker dan vrouwen de hulp met anderen, zoals kinderen en professionele helpers, maar de literatuur is hier niet eenduidig over.
- Kind-mantelzorgers zijn vaker vrouwen dan mannen (2:1) en er is een grote variëteit aan uren en verleende zorgtaken. Sekseverschillen zijn er inzake het type taken (vrouwen meer verzorging, mannen meer praktisch), maar minder groot in de ervaren zorgbelasting. Wel combineren mannen de zorg veel vaker dan vrouwen met een full-time baan, en ervaren die combinatie relatief vaker als zwaar.
- Gendersensitief beleid moet dus een onderscheid maken naar partners en kinderen, maar ook naar objectieve zorgbelasting (uren en taken geleverde hulp) en subjectieve zorgbelasting. Respijtzorg (urenlast verminderen) helpt vooral als het ook de ervaren zorgbelasting vermindert. Vrouwen (partners en dochters) lijken meer hulp/ondersteuning nodig te hebben dan mannen, vooral als ze deze hulp niet uit zichzelf mobiliseren.

Bevindingen in de literatuur

Als we onderzoek onder alle typen mantelzorgers bezien, dan vinden we inconsistente berichten over verschillen tussen de seksen. Volgens Nederlands onderzoek liggen de verschillen tussen mannen en vrouwen die mantelzorgen niet zozeer in de feitelijke zorgverlening maar vooral in de ervaren zorglast (De Boer en Keuzenkamp 2009): Mannen en vrouwen blijken even vaak acht uur of meer per week en drie maanden of langer zorg te verlenen, dezelfde soort taken te verrichten, en het even vaak met betaalde arbeid te combineren, maar vrouwen ervaren wel een hogere zorgbelasting dan mannen. In internationaal onderzoek laat een metastudie zien dat vrouwen juist wel meer uren en typen zorg verlenen dan mannen, maar ook dat vrouwen een hogere zorglast en slechtere gezondheid rapporteren dan mannen (Pinquart & Sorensen 2006). Deze metastudie meldt ook dat de sekseverschillen in de meeste studies vrij klein zijn, maar dat dit grotendeels te wijten is aan het feit dat in vele studies heterogene onderzoeksgroepen worden gebruikt waarin geen onderscheid wordt gemaakt tussen partner- en kind-mantelzorgers. Omdat partner- en kindmantelzorgers danig verschillen in leeftijd, context (co-residentie, hulp van anderen), zorgverlening (uren, taken) en ervaren zorgbelasting (Broese van Groenou et al. 2013), dienen sekseverschillen voor beide groepen apart te worden gezien.

Onderzoek dat zich specifiek richt op partner-mantelzorgers laat iets meer verschillen tussen de seksen zien, maar ook weer inconsistenties tussen studies en landen. Vrouwelijke partner-mantelzorgers rapporteren vaker een zwaardere zorglast dan mannelijke partner-mantelzorgers maar eenzelfde mate van voldoening van de zorg (Broese van Groenou, De Boer en Iedema 2013). Buitenlandse literatuur verklaart het sekseverschil in ervaren zorglast uit het feit dat mannen ernstiger gezondheidsproblemen hebben dan vrouwen (Miller 1990). Maar Nederlands onderzoek wijst uit dat oudere mannelijke mantelzorgers relatief vaker dan

oudere vrouwelijke mantelzorgers persoonlijke zorg verlenen aan huisgenoten, hetgeen wijst op ernstige gezondheidsproblemen van de vrouwelijk zorgontvangers (De Boer en de Klerk 2006: 156). Ander onderzoek wijst uit dat het problematische gedrag van de partner met dementie een meer negatieve impact heeft op de ervaren zorglast bij vrouwen dan bij mannen (Crooga et al. 2006, Lin, Holly & Wu 2012). Het lijkt dus niet zozeer de zorglast (gezondheidsproblemen van de zorgbehoevende) te zijn, maar de ervaring ervan, die verschilt tussen mannelijke en vrouwelijke partners. Uit de literatuur komt ook het beeld naar voren dat mannelijke partners vooral samen met hun kinderen voor hun zorgbehoevende vrouw zorgen, terwijl vrouwen vaker alleen voor hun man zorgen (Spitze & Ward 2000). Uit een Nederlandse studie blijkt echter juist dat mannen vaker dan vrouwen in hun eentje voor hun partner zorgen, omdat vrouwen vaker hulp van andere mantelzorgers en professionals zouden mobiliseren (Broese van Groenou 2009: 107). Een systematisch onderzoek naar of en waarom Nederlandse vrouwelijke partner-mantelzorgers meer zorglast ervaren dan mannelijke partner-mantelzorgers, ontbreekt echter nog.

Nederlands onderzoek dat zich specifiek richt op kind-mantelzorgers (De Boer, de Klerk & Merens 2015), laat zien dat in alle leeftijdsgroepen er twee keer zoveel vrouwen mantelzorgtaken verlenen dan mannen (ongeveer 65% versus 35%). Vrouwen verrichten meer verzorgende taken en mannen meer praktische en administratieve taken. Daarnaast combineren mannen de zorg vaker dan vrouwen met een full-time baan. Dit sekseverschil in het verlenen van zorg kan in de literatuur niet geheel worden verklaard vanuit het feit dat dochters en zoons verschillen naar kenmerken zoals burgerlijke staat, werkstatus, gezondheid of afstand tot de ouder (Kahn, McGill & Bianchi 2011). Bivariaat zijn er geringe sekseverschillen gevonden in items van ervaren zorgbelasting of ervaren voldoening van de zorg (de Boer, de Klerk & Merens, 2015). Een andere analyse met dezelfde data maar met gebruik van totaalscores voor ervaren belasting en voldoening, vond wel sekseverschillen tussen kinderen. In deze studie werd in multivariate analyses gevonden dat dochters een hogere zorglast maar ook meer voldoening ervaren dan zoons (Broese van Groenou, de Boer & Iedema, 2013), rekening houdend met ander kenmerken van de zorgcontext. Sekseverschillen tussen mantelzorgende zoons en dochters lijken minder te maken met hoeveel hulp er van anderen wordt verkregen (zoals bij partner wel het geval lijkt te zijn), maar meer met verschillen in bereidheid (opvattingen) en mogelijkheid (tijd, afstand) om zorg te verlenen. Er zijn aanwijzingen dat het sekseverschil tussen zoons en dochters in het verlenen van mantelzorg lijkt af te nemen over de tijd. In 1988 was dit verschil nog veel groter dan in 2000 (Tolkacheva, 2011: 67).

3.4 Mannen en mantelzorg

Wilco Kruijswijk - Movisie

Zo'n 40% van de mantelzorgers is man (Hoefman 2009). Internationaal zien we een stijging van het aandeel mannelijke mantelzorgers (Collins 2014). Toch is er maar weinig aandacht voor deze grote groep mantelzorgers (Kramer & Thompson 2005). Wel is er meermalen de oproep gedaan dat mannen meer mantelzorg zouden moeten verlenen (Moreée 2005, Van der Lyke 2000). In zekere zin opmerkelijk, omdat binnen de beroepsactieve leeftijd mannen en vrouwen vrijwel even druk zijn wat betreft de combinatie van zorg en werk (Cloin 2013). Toch blijven er hardnekkige beelden bestaan over de rol en mogelijkheden van mannen in de mantelzorg (De Boer & Keuzenkamp 2009). En gedeeltelijk worden deze beelden over mannen en vrouwen in de mantelzorg keer op keer gereproduceerd. Niet in de laatste plaats vanwege methodologische beperkingen in onderzoek (Kramer & Thompson 2005, Van der Lyke 2000). Bij de zorg voor (schoon)ouders blijkt de verdeling tussen mannen en vrouwen echter nog wat schever te liggen, namelijk 65% door (schoon)dochters en 35% door (schoon)zonen (Timmermans 2003, De Boer e.a. 2015). Wat ligt daaraan ten grondslag? Daar is natuurlijk veel meer over te zeggen dan in deze bijdrage past, daarom voor nu slechts een aantal opvallende onderzoeksuitkomsten.

Moeders kiezen voor dochters

Hoewel moeders ook mantelzorg krijgen van hun zonen (Collins 2014), blijken moeders overwegend de voorkeur te hebben om door hun dochters geholpen te willen worden. Zowel wat betreft emotionele als instrumentele hulp (Suitor & Pillemer 2006). Van alle mantelzorg ontvangers is 65% een vrouw (Van Draak 2009)

Hoewel cijfers ontbreken van het geslacht van (schoon)ouders als zorgontvangers ligt in de *voorkeur* door wie de zorgontvanger geholpen wil worden een oorzaak van de scheve verdeling van mantelzorg tussen zonen en dochters.

Zussen en broers

In de zorg voor ouders zijn dochters meer proactief en bieden eerder (en ook ongevraagd) hulp: zij 'monitoren' de situatie. Zonen zijn meer geneigd vooral iets te doen wanneer zij gevraagd worden (Matthews 2005). Dochters hebben hierdoor ook vaak eerder in de gaten wanneer er iets nodig is, verlenen eerder zorg én bepalen daarmee ook wat 'goede zorg' is. Aan de ene kant betrekken zij op deze manier hun broers bij de zorg (Gerstel & Gallagher 2001). En in aansluiting daarop hebben (schoon)zonen niet zelden een ondersteunende rol. Juist met hun -ogenschijnlijk kleine- bijdragen, bij grote en kleine crises, zijn zij van groot belang voor de elasticiteit van het zorgnetwerk (Kruijswijk e.a. 2014). Maar aan de andere kant -als broers niet willen volgen in de normen van hun zussen- worden de broers liever buitengesloten door hun zussen (Matthews 2005). Tot slot bieden ook *sekselijnen* binnen een familie een interessante verklaring voor taakverdeling tussen zonen en dochters: iedere familie kent ongeschreven regels van (zorg)taken die voorbehouden zijn aan mannen of vrouwen. Het overschrijden van die *sekselijnen* is zowel voor mannen als voor vrouwen moeilijk (Potting 2001).

Oplossingsrichting

Veel van bovenstaande mechanismen worden niet uitgesproken naar elkaar, binnen een zorgsituatie. Overigens worden ze wel ervaren. Juist het expliciteren van datgene wat als 'organisch' benoemd wordt, maar waar duidelijke patronen onder lijken te liggen, kan helpen bij het meer gelijk verdelen van zorg tussen mannen en vrouwen.

3.5 Gendersensitief beleid bij gemeenten na transities, combinatie mantelzorg en werk Dr Ir M.H. Kwekkeboom, Drs Y. Wittenberg - Hogeschool van Amsterdam

Vooraf

Het lectoraat heeft in zijn onderzoek naar mantelzorg tot nu toe niet specifiek gekeken naar de combinatie van mantelzorg en werk. Het op dit moment beschikbare databestand zou analyses hierop wel toelaten, maar deze zijn nog niet uitgevoerd. Uit eerder door het lectoraat uitgevoerd onderzoek blijkt wel dat het aandeel vrouwen onder de mantelzorgverleners – ook als het om ‘bijzondere’ zorgontvangers gaat - hoger is dan het aandeel mannen (Wittenberg et al, 2012). Hiermee wordt het beeld bevestigd van zowel recent (de Boer et al, 2015) als ouder onderzoek (de Boer et al, 1994; Kwekkeboom, 1990) naar mantelzorg in Nederland.

Positiebepaling

Het is lastig te voorspellen wat de *gevolgen van de decentralisaties* zullen zijn voor de verdeling van zorg en werk tussen mannen en vrouwen. De tamelijk constante verdeling die nu zo'n 25 jaar minstens lijkt te bestaan hangt vermoedelijk met andere factoren samen dan met de overdracht van wettelijke zorgtaken naar de gemeente en een grotere nadruk op meer redzaamheid en inzet van de burgers. Onze SCP collega's laten overtuigend zien dat de grotere rol van vrouwen in de mantelzorg cultureel bepaald is. Het is deze cultuur (vrouwen stoppen vaker met werken als zij kinderen krijgen dan mannen, dan wel gaan vaker dan mannen minder werken) die er toe bijdraagt dat zij, mochten er familieleden of vrienden zijn die hulp nodig gaan krijgen, zelf deze hulp gaan geven en dus mantelzorger worden. Vrouwen zijn, als gevolg van hun keuzes, vaker in de gelegenheid om zorg te geven en velen van hen ‘ervaren’ zichzelf ook als zorgzamer dan mannen. Het gegeven dat mannen vaak ook meer verdienen dan hun vrouwelijke partners zal er in niet geringe mate aan bijdragen dat dergelijke cultureel bepaalde keuzes ook vanuit economische argumenten worden gesteund.

Het is ons niet helder waarom en hoe de gemeenten hierop beleid zouden moeten voeren. Het is niet aan overheden om de persoonlijke keuzes van burgers te beïnvloeden. Als de (beperkte) oververtegenwoordiging van vrouwen onder de mantelzorgers - het gaat om gemiddeld 60 tegen 40% en bij het ouder worden nemen de verschillen af - voor de samenleving een probleem vormt, ligt het voor de hand om te proberen de culturele opvattingen over de verdeling van zorgtaken tussen mannen en vrouwen te beïnvloeden. Gegeven het feit dat na twee emancipatiegolven de taakverdeling nog altijd seksebepaald blijkt te zijn, lijkt dat een taai probleem dat niet door gemeentelijk beleid te beïnvloeden is. Een ander aangrijpingspunt zou kunnen zijn de salarisverschillen tussen mannen en vrouwen te verkleinen. Gemeenten kunnen dit alleen doen in hun rol als werkgever en eventueel, maar dan wordt het al riskant, in hun rol van inkoper van door andere partijen te leveren diensten.

Rest de mogelijkheid om via het beleid omtrent mantelzorgondersteuning invloed uit te oefenen. Daarin wordt dan geraakt aan ethische vraagstukken: is het verantwoord voor vrouwen andere ondersteuningsmogelijkheden te bieden dan voor mannen? Meer voor de hand liggend lijkt het dan ook te bepleiten dat gemeenten in hun ondersteuningsbeleid van mantelzorgers tout court aandacht geven aan de mogelijke gevolgen van mantelzorgverlening voor het verrichten van betaalde of onbetaalde arbeid c.q. het volgen van opleidingen en eventuele knelpunten in dat opzicht daadwerkelijk erkennen als een legitieme reden om beroep te doen op het ondersteuningsaanbod. Sekse of leeftijd van de mantelzorger mogen in de beslissing daarover juist gééén rol spelen.

4 Literatuur

- Atria (2015), *De nieuwe mantelzorgerv/m; Bouwstenen voor een gendersensitief mantelzorgbeleid*. Atria, Amsterdam.
- Boer, A. de, Broese van Groenou, M. & Timmermans, J. (Eds.) (2009), *Mantelzorg. Een overzicht van de steun aan en van mantelzorgers in 2007*. SCP, Den Haag.
- Boer, A.H. de, Hessing-Wagner, J.C., Mootz, M. & Schoemakers-Salkinoja, I.S. (1994). *Informeel zorg. Een verkenning van huidige en toekomstige ontwikkelingen*. SCP, Rijswijk.
- Boer, A. de & Oudijk, D. (2010), *Mantelzorg uit de doeken*. SCP, Den Haag.
- Boer, A. de & Keuzenkamp, S. (2009), *Vrouwen, mannen en mantelzorg. Beelden en feiten*. SCP, Den Haag.
- Boer, A. de & Klerk, M. de (2006), *Wat doen oudere mannen en vrouwen aan informeel zorg?* In: *Altijd een antwoord* (pg 154-155). SCP Nieuwjaarsuitgave 2006. Den Haag.
- Boer, A. de, Klerk, M. de & Merens, A. (2015), *Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders*. SCP, Den Haag.
- Broese Van Groenou, M.I. (2009), *Zorg delen: mantelzorg en thuiszorg*. In A. de Boer, M.I. Broese Van Groenou & J. Timmermans (Eds.), *Mantelzorg. Een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007* (pp. 97-114). SCP, Den Haag.
- Broese van Groenou, M., De Boer, A. & Iedeman, J. (2013). *Positive and negative evaluation of caregiving among three different types of informal care relationships*. *European Journal of Aging*, 10, 301-311.
- Cloïn, M. (red) (2013). *Met het oog op de tijd. Een blik op de tijdsbesteding van Nederlanders*. SCP, Den Haag.
- Collins, C.R. (2014), *Men as caregivers of the elderly: support for the contributions of sons*. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 7, p525-531
- Crooga, S.H., Burleson, J.A., Sudilovskyc, A. & Baumed, R.M. (2006), *Spouse caregivers of Alzheimer patients: problem responses to caregiver burden*. *Aging & Mental Health*, 10, 87-100.
- Draak, M. Van (2009), *Hulpontvangers en de zorgsituatie*. In: Boer, A. de, Broese van Groenou, M. & Timmermans, J. (red). *Mantelzorg. Een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007*. SCP, Den Haag.
- Dykstra, P.A. & Putten, A. van (2010), *Mantelzorgende mannen: een kwestie van moeten, willen of kunnen*. *TSG*, 88, 320-328.
- Gerstel, N. & Gallagher, S.K. (2001). *Gender and the contingent character of care*. *Gender & Society*, vol. 15(2), p.197-217.
- Hoefman, R. (2009), *Aanbieders van mantelzorg*. In: Boer, A. de, Broese van Groenou, M. & Timmermans, J. (red). *Mantelzorg. Een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007*. Den Haag: SCP.
- Josten, E. en A. de Boer (2015), *Concurrentie tussen mantelzorg en betaald werk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Kahn, R., McGill, B.S. & Bianchi, (2011), *Help to Family and Friends: Are There Gender Differences at Older Ages?* Journal of Marriage and Family, 73, 77-92.
- Keuzenkamp, S. (red.), C. Hillebrink, W. Portegijs en B. Pouwels (2009), *Deeltijd (g)een probleem. Mogelijkheden om de arbeidsduur van vrouwen met een kleine deeltijd baan te vergroten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kramer, B.J. & Thompson jr., E. (red) (2005), *Men as Caregivers*. New York: Prometheus books.
- Kruijswijk, W.P., Roit, B. da & Hoogenboom, M.H.M. (2014), *Elasticity of care networks and the gendered division of care*. Ageing & Society.
- Kwekkeboom, M.H. (1990), *Het licht onder de korenmaat. Informele zorg in Nederland*. Vuga, Den Haag.
- Lin, I.-F., Holly, H. R., & Wu, H. S. (2012), *Negative and positive caregiving experiences: A closer look at the intersection of gender and relationship*. Family Relations, 62, 343-358.
- Lyke, S. Van der (2000), *Georganiseerde liefde. Publieke bemoeienis met zorg in de privésfeer*. Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht. (proefschrift).
- Matthews, S.H. (2005), *Brothers and Parent Care: An Explanation for Sons' Underrepresentation*. In: Kramer, B.J. & Thompson jr., E. (red). *Men as Caregivers*. Prometheus books, New York.
- Meester, E. en S. Keuzenkamp (2011), *Verlof vragen. De behoefte aan en het gebruik van verlofregelingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Merens, A. en M. van den Brakel (red.) (2014), *Emancipatiemonitor 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Miller, B. (1990), *Gender Differences in Spouse Caregiver Strain: Socialization and Role Explanations*. Journal of Marriage and Family, 52, 311-321.
- Moreé, M. (2005), *De EER voor de Wmo. Emancipatie-Effect-Rapportage inzake de Wet maatschappelijke ondersteuning*. EIZ/NIZW, Utrecht.
- Ooms, I., J.-J. Jonker en A. van der Torre (2009), *Werken en weldoen. Kiezen voor betaalde en onbetaalde arbeid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-special 33).
- Pinquart, M., & Sörensen, S. (2006), *Gender differences in caregiver stressors, social resources, and health: An updated meta-analysis*. The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 61, 33-45.
- Portegijs, W. en S. Keuzenkamp (red.) (2008). *Nederland deeltijdland. Vrouwen en deeltijdwerk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Portegijs, W., M. Cloin, S. Keuzenkamp, A. Merens en E. Steenvoorden (2008), *Verdeelde tijd. Waarom vrouwen in deeltijd werken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Potting, M. (2001), *Van je familie... Zorg, familie en sekse in de mantelzorg*. Aksant, Amsterdam. (proefschrift).
- Sman, F. van der, M. Korvorst, M. Cloin en A. Merens (2014). *De combinatie van betaalde arbeid en zorgtaken*. In: Merens, A. en M. van den Brakel (red.). *Emancipatiemonitor 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek (p. 86-109).

Spitze G, Ward R (2000), *Gender, marriage, and expectations for personal care*. Research on Aging, 22, 451-469.

Suitor, J.J. & Pillemer, K. (2006), *Choosing daughters: exploring why mothers favor adult daughters over sons*. Sociological Perspectives, vol. 49(2), p.139-161

Timmermans, J. (red) (2003), *Mantelzorg: over de hulp van en aan mantelzorgers*. SCP, Den Haag.

Timmermans, J. & A. de Boer, *Samenvatting en beschouwing*, in: Boer, A., Broese van Groenou, M., & Timmermans, J. (red.), *Mantelzorg; een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers*. Den Haag: SCP (2009/5)

Tolkacheva, N. (2011), *Gender differences in adult children's support for their parents and gender role ideology*. In: Sharing the care of older parents (pg. 58-72). Doctoral thesis, VU University Amsterdam.

Wittenberg, Y., Kwekkeboom, M.H. & de Boer, A.H. (2012), *Bijzondere Mantelzorg. Ervaringen van mantelzorgers van mensen met een verstandelijke beperking of psychiatrische problematiek*. SCP/Hogeschool van Amsterdam, Den Haag/Amsterdam.